

УДК 37.026.4

Н. С. Моргунова

ЕМОЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

© Моргунова Н. С., 2018
<http://orcid.org/0000-0003-3107-1103>
<http://doi.org/10.5281/zenodo.1227075>

У статті аналізуються наукові підходи щодо визначення суті поняття «емоційна компетентність викладача». Обґрунтовано структуру емоційної компетентності викладача, що складається з двох аспектів: внутрішньоособистісного і міжособистісного. Визначено можливості і навички, необхідні емоційно компетентному викладачу, який працює з іноземними студентами: наявність і усвідомлення своїх почуттів; здатність висловлювати почуття в соціально прийнятній і поважній формі; здатність відчувати і думати одночасно, бути здатним усвідомлювати і використовувати весь реєстр почуттів; приймати відповідальність за свої власні почуття; управляти своєю поведінкою на основі прийнятих етичних рішень; вміти розпізнавати, що відчують інші люди, знати, як почуття діють на інших людей; не використовувати почуття для маніпуляції іншими людьми. Проаналізовано вплив емоційної компетентності викладача на ефективність процесу навчання іноземних студентів. Робиться висновок, що підвищення емоційної компетентності педагогів сприятиме не тільки навчальній успішності іноземних студентів, а й фізичному здоров'ю як учнів, так і самих викладачів, будучи засобом профілактики професійного вигорання.

Ключові слова: емоційна компетентність, емоційний інтелект, ефективність процесу навчання, іноземні студенти.

Моргунова Н. С. Эмоциональная компетентность преподавателя как фактор повышения эффективности обучения иностранных студентов

В статье анализируются научные подходы к определению сущности понятия «эмоциональная компетентность преподавателя». Обоснована структура эмоциональной компетентности преподавателя, состоящая из двух аспектов: внутриличностного и межличностного. Определены возможности и навыки, необходимые эмоционально компетентному преподавателю, работающему с иностранными студентами: наличие и осознание своих чувств; способность выражать чувства в социально приемлемой и уважительной форме; способность чувствовать и думать одновременно, быть способным осознавать и использовать весь реестр чувств; принимать ответственность за свои собственные чувства;

управлять своим поведением на основе принятых этических решений; уметь распознавать, что чувствуют другие люди, знать, как чувства действуют на других людей; не использовать чувства для манипуляции другими людьми. Проанализировано влияние эмоциональной компетентности преподавателя на эффективность процесса обучения иностранных студентов. Делается вывод, что повышение эмоциональной компетентности педагогов будет способствовать не только учебной успешности иностранных студентов, но и физическому здоровью как студентов, так и самих преподавателей, являясь средством профилактики профессионального выгорания.

Ключевые слова: эмоциональная компетентность, эмоциональный интеллект, эффективность процесса обучения, иностранные студенты.

Morhunova N. S. Ways of involving foreign students in the foreign professional and cultural environment of Ukrainian universities

Scientific approaches to the definition of the concept of "emotional competence of the teacher" is analyzed in the article. The analysis of scientific literature allows to consider emotional competence of the teacher as the possession of a system of mechanisms for managing their own emotional states and emotional response, pedagogical expediency of manifestation of emotions, the desire to improve emotional experience on the basis of reflection. Different points of view regarding the definition of the basic components of emotional competence are considered. The structure of emotional competence of the teacher working with foreign students is substantiated, which consists of two aspects: internally personal and interpersonal. The first aspect forming components such as understanding their feelings, self-esteem, confidence, responsibility, tolerance, self-control, activity, flexibility, curiosity, openness to new experiences, achievement motivation, optimism. The second aspect includes communicability, altruism, openness, empathy, an ability to take into account and develop the interests of another person, respect for people, an ability to adequately assess and predict interpersonal relationships, and an ability to work in a team.

The opportunities and skills necessary for an emotionally competent teacher who works with foreign students are identified: the presence and awareness of their feelings; an ability to express feelings in a socially acceptable and respectful form; an ability to feel and think at the same time, to be able to realize and use the entire sense register; to take responsibility for their own feelings; manage your feelings; manage their behavior on the basis of accepted ethical decisions; to be able to recognize what other people are feeling, to know how feelings act on other people, to take responsibility for this effect; Do not use feelings to manipulate other people.

The influence of the teacher's emotional competence on the effectiveness of the foreign students' learning process is analyzed. The importance of possessing emotional competence for teachers who work in the field of intercultural communication, teaching foreign students is clarified. This allows them, both verbal and non-verbal levels, to recognize the emotions of the partner in communication, express their own emotional states, taking into account the culture of the interlocutor,

the situation and the style of communication. Conclusion that increasing the emotional competence of teachers will contribute not only to the academic success of foreign students, but also to the physical health of both students and teachers themselves, as a means of preventing professional burnout is made.

Key words: *emotional competence, emotional intelligence, foreign students.*

Постановка проблеми. Гармонійне становлення особистості складається не тільки з пізнавального розвитку людини, але й з емоційного ставлення до навколишньої дійсності відповідно до цінностей, ідеалів і норм суспільства. Емоції – це особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаних з інстинктами, потребами, мотивами, що віддзеркалюють у формі безпосереднього переживання значущість діючих на людину явищ і ситуацій для здійснення її життєдіяльності. Найважливішою функцією емоцій є регуляція поведінки людини.

Емоції, емоційність, емпатія, комунікабельність значно впливають на продуктивність педагогічної діяльності, навчальний процес загалом. Між учасниками педагогічного спілкування можуть виникати абсолютно різні взаємовідношення – від дружніх до конфліктних, але ці взаємовідношення не повинні перешкоджати освітньому процесу. Навпаки, вони повинні сприяти кращому і скорішому досягненню поставлених задач.

Часто емоції розглядаються в навчальному процесі як небажані: як джерело різних перешкод, що скасовують логіку і розумність поведінки, ослаблюють самоконтроль учнів і заважають педагогам керувати ситуацією, як джерело незрілої поведінки. Дійсно, це так і є, і це буде продовжуватися, до тих пір, поки студент і педагог емоційно неграмотні. Розвинена емоційна компетентність є важливою якістю педагога. У період навчання у вищій школі студентів повинні оточувати викладачі, які мають досить високий рівень емоційної культури, здатні контролювати свої емоційні прояви і визначати емоційний стан студентів.

Метою статті є аналіз наукових підходів до визначення суті і структури поняття «емоційна компетентність викладача» і розгляд впливу емоційної компетентності викладача на ефективність процесу навчання іноземних студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукового дискурсу стосовно питання емоційної компетентності викладача дає змогу стверджувати,

що існує декілька підходів до розуміння цього поняття. Але насправді концептуалізація ролі емоцій та емоційної досвідченості у процесі навчання знаходиться під впливом існуючих психолого-педагогічних і освітніх моделей і теорій. Наприклад, з точки зору біхевіоризму емоційна поведінка розглядається у світлі поведінки викладача і відповідно успіхів студентів, тоді як з позицій когнітивізму акцент робиться більш на процес навчання, чим на його продукт.

Емоційна компетентність викладача досить докладно розглядається в роботах таких дослідників, як І. Абакумова, Р. Бар-Он, Д. Бартош, А. Бечара, Н. Голіков, Дж. Мейер, О. Фоміних та ін. Проте проблема впливу емоційної компетентності педагога на ефективність процесу навчання студентів потребує подальшого вирішення, а дослідження цієї проблеми в аспекті навчання іноземних студентів взагалі відсутні.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вчені визначають емоційну компетентність педагога як «цілісне особистісне утворення, представлене багатством емоційного досвіду, володінням системою механізмів управління власними емоційними станами та емоційним відгуком, педагогічною доцільністю прояву емоцій, прагненням до вдосконалення емоційного досвіду на основі рефлексії» [3, с. 57]; як «вміння усвідомлювати свої емоції і емоції партнера по спілкуванню, аналізувати їх і управляти ними з метою вибору найбільш ефективної поведінки в конкретній ситуації» [5, с. 115].

У структурі емоційної компетентності дослідники виділяють такі складові: володіння питаннями теорії емоцій і їх ролі в процесі навчання; вміння управляти власними емоціями і визначати характер емоційних станів учня, співпереживати йому і використовувати це не в своїх, а в його інтересах, тобто проявляти емпатію; вміння прогнозувати емоційний стан учнів і керувати ним, використовуючи при цьому відповідні стратегії навчання, що дозволяють знижувати негативні емоції учнів (страх, заздрість, злість і т.п.), а також стимулювати і підтримувати позитивні емоції (симпатію, радість, задоволення і т.п.), що забезпечує інтенсивність засвоєння навчального матеріалу; створення сприятливого емоційного клімату навчання, забезпечення якого можливо за умови реалізації перших трьох складових [2, с. 10]. За такого підходу емоційна компетентність викладача дозволить йому встановлювати зі студентами взаємини, засновані на повазі до людської гідності, що, з одного боку, забезпечить емоційну стійкість педагога, а з іншого боку, буде

мотивувати студентів до навчально-пізнавальної діяльності, сприяти вдосконаленню процесу навчання і досягнення ними хороших результатів у навчанні.

У якості основних складових емоційної компетентності О. Французова називає самосвідомість, самоконтроль, емпатію та комунікабельність (навички відносин). Визначаючи самосвідомість як головний елемент емоційної компетентності, науковець підкреслює, що людина з високим ступенем самосвідомості знає свої сильні і слабкі сторони і вміє усвідомлювати свої емоції. Самоконтроль (саморегуляція) є наслідком самосвідомості, тому людина, якій властива ця риса, пізнавши себе, вже спроможна управляти собою і своїми емоціями. Якщо перші дві складові емоційної компетентності – це навички володіння собою, то наступні дві – емпатія і комунікабельність (навички відносин) – відносяться до здатності людини керувати взаємовідносинами з іншими. Емпатія розглядається вченою як вміння ставити себе на місце іншого, враховувати в процесі прийняття рішень почуття і емоції інших людей. Комунікабельність – як дружелюбність з певною метою: спонукати людей в бажаному для людини напрямі. Це вміння налагодити взаємини з іншими людьми таким чином, щоб це було вигідно для обох сторін. [5, с. 112].

Представляє інтерес позиція Р. Бар-Она, який виокремив п'ять компонентів емоційно-соціальної компетенції, а саме: внутрішньособистісний (самоповага, емоційна самосвідомість, впевненість у собі, незалежність і самореалізація); міжособистісний (емпатія, соціальна відповідальність і міжособистісні відносини); керування стресом (стійкість до стресу, керування імпульсами); адаптивність (зв'язок з реальністю, гнучкість і вміння вирішувати задачі); загальний настрій (оптимізм і щастя) [6, с. 24].

І. Андреєва, вивчаючи емоційну компетентність викладача іноземної мови, виділяє у якості її основних компонентів саморегуляцію, регуляцію взаємин, емпатію і рефлексію [1, с. 167]. Саме ці здібності і вміння, як зазначає дослідниця, значною мірою сприяють успішному спілкуванню в освітньому процесі.

Не викликає сумнівів той факт, що педагоги, які працюють в області міжкультурної комунікації, викладаючи іноземним студентам, повинні володіти навичками емоційної компетентності, що дозволяють як на вербальному, так і на невербальному рівнях розпізнавати емоції партнера по спілкуванню,

а також висловлювати власні емоційні стани з урахуванням культури співрозмовника, ситуацією і стилем спілкування. Емоційно компетентний викладач може організувати процес навчання і керувати ним, обираючи різні методи, формувати сприятливий клімат в аудиторії, стимулювати активність студентів у процесі занять тощо.

Ураховуючи позиції науковців, у структурі емоційної компетентності викладача, який працює зі студентами-іноземцями, ми пропонуємо виділення двох аспектів: внутрішньоособистісного і міжособистісного. Перший аспект утворюють такі компоненти: усвідомлення своїх почуттів, самооцінка, впевненість в собі, відповідальність, терпимість, самоконтроль, активність, гнучкість, зацікавленість, відкритість новому досвіду, мотивація досягнення, оптимізм. У другій аспект входять такі компоненти, як комунікабельність, альтруїзм, відкритість, емпатія, здатність враховувати і розвивати інтереси іншої людини, повага до людей, здатність адекватно оцінювати і прогнозувати міжособистісні відносини, вміння працювати в команді.

Вважаємо, що емоційна компетентність викладача включає в себе наступні можливості і навички: наявність і усвідомлення своїх почуттів (тобто знати, які вони, наскільки вони сильні, і що викликає їх в нас і в інших); здатність висловлювати почуття в соціально прийнятній і поважній формі (тобто знати, як, де і коли висловлювати їх); здатність відчувати і думати одночасно, бути здатним усвідомлювати і використовувати весь реєстр почуттів; приймати відповідальність за свої власні почуття; управляти своїми почуттями (бути здатним в певних межах робити вибір, що відчувати і з якою силою); управляти своєю поведінкою на основі прийнятих етичних рішень, включаючи ситуації, коли почуття суперечать цим рішенням; вміти розпізнавати, що відчувають інші люди, знати, як почуття діють на інших людей, брати на себе відповідальність за цей ефект; не використовувати почуття для маніпуляції іншими людьми.

Ефективність викладання багато у чому залежить від позитивної і теплої обстановки в аудиторії, що є найбільш сприятливим для навчання. Якщо викладач приймає до уваги емоційну обстановку в аудиторії, враховує взаємовідношення студентів між собою, то значно збільшуються шанси на те, що студенти будуть охочіше брати участь в усіх видах діяльності, що організує викладач, не боячись зробити помилку і отримати незадовільну оцінку.

На заняттях з іноземними студентами, де викладач використовує різні види робіт, включаючи фронтальну, групову, парну, невід'ємними компонентами є моральна підтримка студентів викладачем, співпереживання, прагнення допомогти при виникненні проблем. Взаємодія і відношення, що встановлює викладач між студентами і собою, є центральним компонентом навчального процесу, є деякою подією чи соціально-комунікативною ситуацією. Вони обов'язково набувають емоційного забарвлення, позитивного чи негативного, тому що емоції виникають як реакція на події, що відбуваються. Негативні емоції, що виникають в одній ситуації, можуть призвести до загальної негативної емоційної валентності чи у студентів може розвинутися емоційна валентність по відношенню до навчання як результат поведінки і відношення викладача, а також інших студентів чи певних видів діяльності в аудиторії. Викладач, здатний ефективно організувати процес комунікації, здатен також створити таку навчальну обстановку, у якій студенти відчувають себе найбільш комфортно і природньо, що призводить до більш високих результатів. Зокрема, коли іноземний студент виконує завдання, пов'язане із говорінням, часто нервозність, невпевненість й інші негативні почуття позначаються на якості його висловлювання.

Міжособистісна поведінка самого викладача відіграє роль рушійної сили у когнітивному і емотивному розвитку студентів. Викладач, який виявляє більш дружню і розуміючу поведінку по відношенню до іноземних студентів, зазвичай не тільки покращує їхні успіхи, але й стимулює в них інтерес до вивчення предмету.

Однак, говорячи про емпатію викладача, його співпереживання студентам та інших міжособистісних відносинах, слід пам'ятати про ієрархічну структуру освітнього процесу, керівну роль викладача, збереження його репутації. Викладач повинен дотримуватися своїх професійних рамок, не дозволяючи собі виходити за них, і у той же час поважати особисті межі студентів. Викладачу не слід ділитися своїми особистими проблемами чи історіями зі студентами. Відношення викладача зі студентами повинні бути професійними і бездоганними.

Ще один важливий компонент емоційної компетентності викладача – вміння керувати стресом, включаючи стійкість до стресу і вміння керувати емоціями. Саморегулювання може допомогти викладачу краще зрозуміти своїх

студентів, їх досвід і потреби, а також стратегії викладання і навчання. Вміння керувати своїми і чужими емоціями, настроєм і почуттями дає змогу викладачу створювати збалансовану робочу атмосферу під час занять, які студенти відвідують охочіше. При виникненні конфліктних ситуацій викладачу неможна діяти імпульсивно – краще спочатку вивчити і зрозуміти причини її виникнення, чим робити потрібні дії.

Висновок. Удосконалення емоційної компетентності – це особистісний розвиток педагога. Це включення в сферу особистісних емоційних переживань інших людей, подій, об'єктів; підвищення рівня свідомого, вольового управління і контролю своїх почуттів і емоцій; моральна регуляція більш високих цінностей і норм: совісті, обов'язку, відповідальності, порядності. Рівень сформованості емоційної компетентності характеризується системою емоційного ставлення до світу, навколишньої педагогічної ситуації, емоційним багатством, загальною емоційною спрямованістю особистості, креативністю, стійкістю і емоційно вольовою регуляцією поведінки і діяльності.

Підвищення емоційної компетентності педагогів сприятиме не тільки навчальній успішності іноземних студентів, а й фізичному здоров'ю як учнів, так і самих викладачів, будучи засобом профілактики професійного вигорання, тому що одним з найважливіших факторів ризику, що ведуть до вигорання, є негативні емоції, які відчуває педагог у процесі викладання.

Література

1. Андреева И. Н. Развитие эмоциональной компетентности педагогов // Психология образования сегодня: Теория и практика: материалы междунар. практ. конф. – Минск, 2003. – С. 166–168.
2. Бартош Д. К., Гальскова Н. Д. Эмоциональная культура учителя иностранного языка как компонент профессиональной культуры / Д. К. Бартош, Н. Д. Гальскова // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2015. – № 2(89). – С. 5–10.
3. Кулеба О. М. Эмоциональная культура как компонент профессионально-педагогической культуры вузовского преподавателя / О. М. Кулеба // Теория и практика физической культуры. – 2007. – № 2. – С. 57–66.
4. Моргунова Н. С. Наукові підходи до дослідження психологічних особливостей адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ України /

Н. С. Моргунова, Т. М. Єльчанінова // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2014. – Вип. 47. – С. 139–148.

5. Французова О. Е. Эмоциональная компетентность личности как предмет исследования / О. Е. Французова // Гаудеамус: психолого-педагогический журнал. – Тамбов : ТГУ им. Г. Р. Державина, 2016. – Т. 15, № 3. – С. 114–117.

6. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI) / R. Bar-On // Psicothema. – 2006. – 18. – Supl. – P. 13–25.